

GRAIURI ROMÂNEȘTI ÎN CONTACT: UN GRAI TRANSCARPATIC ÎN ESTUL MOLDOVEI

PATOIS ROUMAINS EN CONTACT: UN PATOIS TRANSCARPATIQUE
DANS L'EST DE LA MOLDAVIE

(Résumé)

Le problème des innovations et des faits conservateurs spécifiques aux idiomes «transplantés» dans un milieu plus ou moins apparenté de point de vue génétique reste actuel, parce que les migrations linguistiques constituent une perpétuelle présence. Cet étude propose la description phonétique et phonologique du patois transcarpathique des *ungureni* du village Muntenii de Sus (situé près de Vaslui, en Moldavie), le point 610 du NALR – Moldova, Bucovina. Des phénomènes caractéristiques, parmi lesquels la fricatisation des dentales *t* et *d* et des occlusives palatales *k'* et *g'*, donnent de précieuses informations sur la zone et le patois d'origine, d'une part. D'autre part, de nombreux cas d'interférence et d'adaptation au patois voisins dominants peuvent être observés.

Cuvinte-cheie: contact lingvistic, graiuri în contact, insule dialectale, interferențe, adaptare, sistem mixt.

Mots-clés: contact linguistique, patois en contact, îles dialectales, interférences, adaptation, système mixte.

I. Preliminarii

1. Complexitatea fenomenelor dialectale este din ce în mai bine pusă în evidență în ultima perioadă. Pe lângă numeroasele studii și monografiile dialectale, a căror importanță a fost subliniată de multă vreme de S. Pușcariu, un merit deosebit în acest sens pe terenul limbii române îl au atlasele lingvistice regionale și ALRR. *Sinteză*, pe de o parte, iar pe de altă parte, culegerile de texte dialectale, însoțite de obicei de comentarii și glosare. Ele îi permit

cercetătorului dialectolog să intre în profunzimea faptelor de limbă vorbită, să le observe în plenitudinea lor și să ajungă la concluzii mult mai apropiate de adevăr decât în trecut. Grație acestor instrumente de cercetare se poate studia cu mai mare succes problema interferențelor dialectale, putându-se pune mai ușor în evidență căile prin care se ajunge la acestea și, mai ales, urmările contactului lingvistic, chiar pe arii foarte mici, cum se întâmplă în cazul insulelor dialectale.

2. Preocupările noastre legate de nașterea insulelor dialectale în cuprinsul dacoromânei și de evoluțiile lingvistice din cadrul acestora datează de mai multă vreme¹. Ne propunem ca în lucrarea de față să analizăm situația unei astfel de entități lingvistice izolate, și anume cea a graiului din punctul NALR 610, reprezentând localitatea Muntenii de Sus, din comuna Tanacu, județul Vaslui, care nu a făcut parte din rețeaua dialectală a ALR².

3. Deși o parte a trăsăturilor graiului din pct. 610 se regăsește nu numai în nord-estul și centrul Transilvaniei, ci și în Bucovina, cu prelungiri în județele Neamț și Bacău, am preferat să folosim în titlu sintagma *grai transcarpatic*, ținând cont de faptul că și graiurile bucovinene sunt la origine graiuri transilvănene, rezultate prin revărsări de populație de peste munți (v. Meteș 1977, Bîrleanu 1976, *Tratat*, Turculeț 1977-1978).

4. Răsfoind hărțile ALRR. *Sinteză*, ne-a atras atenția (și aici se vede încă o dată utilitatea simbolurilor folosite pentru reprezentarea formelor dialectale!) faptul că, pe o arie întinsă, destul de omogenă, din centrul graiurilor de tip moldovenesc, pct. 610 făcea, în multe rânduri, figură distinctă. Mai multe fenomene, dar în primul rând notațiile *ć*, *đ*, în situațiile de palatalizare a dentalelor *t* și *d*, ne-au determinat să ne aplecăm cu mai multă atenție asupra acestui grai.

5. Localitatea Muntenii de Sus este așezată pe râul Vasluiet, un afluent al Bârladului, la circa 6 km de orașul Vaslui, nu departe de șoseaua națională care îl unește pe acesta cu Iașul, fiind atestată documentar din 1803 (NALR – Mold., Bucov. *Date*: 298). Potrivit aceleiași surse, „după tradiția locală, oamenii din sat sunt veniți, de mai multe generații (subl. n.), din Bucovina și din Ardeal.

¹ Vezi, spre exemplu, „Arhaism și inovație în sistemul verbal din punctul ALR 95 Scărișoara”, în *Analele Științifice ale Universității Ovidius*. Seria Filologie, Tom IV, Constanța, 1993, pp. 87-95, și „Graiuri dacoromâne în contact (cu privire la pct. 872 din ALRR-Munt., Dobr.)”, în *Studii de dialectologie, istoria limbii și onomastică. Omagiu domnului Teofil Teaha*, coord.: Maria Marin, Daniela Răuțu, EAR, București, 2011, pp. 103-112.

² Punctele 508 Grumăzești, 512 Dănești din ALR I și 514 Ciorțești, 531 Măgura din ALR II sunt localitățile anchetate cele mai apropiate, însă par să fie, în general, reprezentantele graiurilor moldovenești tipice.

(...) Această origine este probată și de graiul lor, care prezintă fenomene caracteristice... Tot de origine ardelenescă (sau bucovineană) este și portul popular, apoi unele obiceiuri, practici folclorice etc.” (*loc. cit.*). Locuitorii (în număr de 1782, în perioada desfășurării anchetei), clăcași în trecut, își spun *munćenî*; *-cân*, iar *cojăniî* din Tanacu îi numesc *unghurênî*; *-reân*. În două sate vecine, Moara Domnească și Satul Nou (ultimul înființat după 1918 cu oameni din Muntenii de Sus), se vorbește același grai. Locuitorii celorlalte sate vecine sunt conștienți că în aceste localități se vorbește altfel decât la ei.

Ocupațiile celor din Muntenii de Sus sunt, în principal, agricultura și creșterea vitelor, inclusiv păstoritul. Mulți localnici lucrau, în a doua jumătate a secolului trecut, ca ciobani pe la vechile gostaturi, la Brăila, Fetești, în Dobrogea și chiar în *bănăt*.

Microtoponimia și onomastica reflectă, la rândul lor, particularitățile graiului local.

Subiectul principal din localitate, Duluman Vasile, este caracterizat de V. Arvinte (cel care a anchetat zona din care face parte pct. 610) drept „un informator excelent”. El a răspuns nu numai la întrebările din chestionarul principal, ci și la cele din chestionarele speciale Agricultură, Viticultură și Oierit. A fost înregistrat și cu un număr de texte dialectale. Ceilalți trei subiecți, de vârste diferite, dar destul de apropiate, printre care și o femeie, au răspuns la chestionarele Apicultură, Căneapă și Meserii. Nu se constată deosebiri evidente între graiul bărbaților și al femeilor din zonă (cf. Cugno 2011: 259-260), atât în ceea ce privește fenomenele conservatoare, cât și inovațiile. De fapt, după cum consideră S. Pop, „...conservatorismul lingvistic este uneori în funcție de persoana interogată, și nu de sexul său”³.

Interesul pe care l-a trezit punctul respectiv dialectologilor ieșeni se vede și din faptul că, în afara organizării unei anchete de probă, la ancheta propriu-zisă și la culegerea de texte, desfășurate între anii 1967-1974, au participat toți anchetatorii NALR – Mold., Bucov.

O serie întreagă de particularități din toate domeniile limbii vine să contureze înfățișarea unui grai transplantat, supus presiunilor graiurilor înconjurătoare majoritare. În studiul de față ne vom opri doar asupra aspectelor fonetice și fonologice ale acestui grai.

II. Trăsăturile fonetico-fonologice ale graiului din Muntenii de Sus

Muntenii de Sus se află în partea de podiș, central-estică a Moldovei. „Din perspectiva relevanței dialectale, zona Podișului Central Moldovenesc

³ S. Pop, „Recherches concernant l’influence du parler des femmes dans le domaine roumain”, în *Orbis*, I (1952), nr. 1, p. 30.

reprezintă porțiunea estică, din interfluviul Siret-Prut, a arealului de *tranziție* (subl. n.) dintre graiurile moldovenești nordice și cele sudice.”⁴ După cum am arătat deja, avem de-a face cu o insulă dialectală sau cu o „arie împrăștiată”, cu „o erupție în interiorul unei arii compacte”⁵. Ea a rezultat prin *infiltrarea*⁶ unor grupuri destul de importante, de-a lungul mai multor generații, venite din Bucovina și din Transilvania învecinată (v. Meteș 1977, Turculeț 2002: 15-17). De altfel, în tradiția locală sunt recunoscute de localnici rădăcinile lor străvechi. Prin aportul diferitelor generații succesive de „imigranți”, printre care, probabil, mulți păstori, se ajunge la un adevărat polimorfism în mai multe sectoare ale vorbirii locale, inclusiv în cel fonetic.

Încă din volumul preliminar al atlasului regional suntem avertizați asupra fenomenelor caracteristice graiului din Muntenii de Sus, printre care și unele de natură fonetică: africaticizarea dentalelor, africaticizarea ocluserilor palatale, deschiderea unor vocale ș.a. Se vorbește, de asemenea, despre „numeroase fenomene morfologice, sintactice și lexicale, care lipsesc în graiurile din satele vecine.” (NALR – Mold., Bucov., *Date*: 298).

Din punct de vedere fonetic, graiul cercetat vădește diversitatea specifică unui idiom transplantat, izolat și aflat în contact cu idiomuri genetic înrudite și relativ omogene. Trăsăturile originare se amestecă deseori cu particularități specifice zonei de contact sau cu inovații, în vederea constituirii unui sistem propriu coerent⁷.

A. Vocalism

1. Închiderea la *â* a lui *ă* final (primar sau secundar, rezultat din velarizarea lui *e* după consoane „dure”) are loc cu relativă consecvență, ca în majoritatea graiurilor moldovenești: *mâmâ*, *tâtâ*, *fâtâ*, *copêlâ*, *búđâ*, *ćinerêđâ*, dar *bătrânê/êđâ* (NALR – Mold., Bucov., II, MN 58, pentru ultimele două exemple). Păstrarea lui *ă* ar putea fi un semn al graiurilor

⁴ St. Dumistrăcel, *Prefață la Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni. Moldova și Bucovina. Texte dialectale*, vol. II, partea 1, culese de Ion-Horia Bîrleanu și publicate de Doina Hreapcă și Ion-Horia Bîrleanu, București, EA, 2002, p. 9.

⁵ *Tratat*, 148, după K. Jaberg, *Aspects géographiques du langage*, Paris, 1937.

⁶ Cf. I.-A. Candrea, „Constatări în domeniul dialectologiei”, în GS, 1.2, 1924, București, pp. 169-200.

⁷ Cf. Gr. Rusu, „Coexistența mai multor sisteme fonologice în același grai regional (Valea Sebeșului)”, în CL, II (1957), pp. 127-142, și Lidia Sfârlea, „Coexistența mai multor sisteme morfologice în același grai regional (Valea Sebeșului)”, în CL, II (1957), pp. 143-158.

- de origine, transilvănene și bucovinene (vezi și *ibid.*, MN 58, pct. 471, 476, 490, 495, din nord-vestul Moldovei).
2. Trecerea lui *ă* protonic la *a* nu are loc, deși în graiurile bucovinene acest fenomen este destul de răspândit: *măj bărbáci* (NALR – Mold., Bucov., II, h. 118; cf. pct. 461, 470, 490, 491 din județul Suceava, unde fenomenul este înregistrat), *băjét* (*id.*, II, h. 128), *pădúci* (*id.*, I, h. 15)(v. *Tratat*: 211, 245, 293, 323, 359; cf. Marin, Mărgărit, Neogoe 2000: 49).
 3. Închiderea lui *e* în diferite stadii (*e*, *i* sau *î*) este o trăsătură generală a graiurilor moldovenești și se întâlnește consecvent la Muntenii de Sus, stadiul preferat pentru *e* final fiind *î*: *čemeliîi*, *copcîli*, *măj románj*, *cîvdî* „tidve”, *zeminî* (cf. Marin, Mărgărit, Neogoe 2000: 50).
 4. Redarea lui *é* ca *é* este generală la Muntenii de Sus. De fapt, pct. 610 se află la extremitatea sud-estică a prelungirii moldovenești a mării arii nordice în care se petrece acest fenomen (cf. *Tratat*: 360, Turculeț 2002: 59-63). Totuși, fenomenul este atestat și în partea stângă a Prutului, unde pare destul de răspândit (Marin, Mărgărit, Neogoe 2000: 51; cf. ALM). Este vorba atât de *é* final, rezultat prin contragerea diftongului *ea*: *salcé* „saltea”, cât și median: *mérži* (*id.*, II, h. 132 *Merge de-a bușilea*), *muscétá* [pl.] „mustețe” (*id.*, I, h. 41 *Mustață*), *urécî* (*id.*, I, h. 8 *Ureche*, ALRR. *Sinteză*, I, h. 60), *fedéji* „fedeie” (NALR – Mold., Bucov., II, h. 188 *Capac*).
 5. Deși ocurența lui *é* este foarte mare, în schimb corespondentul său labial, *ó*, lipsește total din graiul cercetat, deși trebuie să fi existat cel puțin în vorbirea transilvănenilor așezați aici. Diftongul *oa* devine de obicei *ua*, ca în *nepuáci!* (*id.*, II, MN 52) și *nepuátâ*; *-puáci* (*id.*, II, MN 53), ori *uá*, cum se întâmplă în *fuáji* (*id.*, II, h. 190) sau în *frumuásâ* (*id.*, II, MN 62). Este drept, că *ó* este foarte rar și în Bucovina (v. *id.*, II, MN 52 *Nepoate!*, pct. 467, unde se înregistrează un sunet intermediar ca deschidere între *o* și *ó*).
 6. Prezența lui *-î* la singularul unor cuvinte precum: *mîñérî*, *șimićrî* era de așteptat, fenomenul fiind comun celei mai mari părți a graiurilor dacoromâne, inclusiv a celor nordice, atât din Moldova, cât și transcarpatice (*Tratat*: 167, 212, 293, 332). Faptul că avem de-a face cu o zonă a interferențelor o dovedește însă prezența lui *-ju* (în *ćérju* „cerul gurii”), dacă nu cumva subiectul vorbitor s-a gândit la întreaga sintagmă când a oferit răspunsul. Această finală face arie în partea de sud-est a Moldovei, de-a lungul Prutului (v. NALR – Mold., Bucov., I, II, III).

7. Diftongul *ja* se întâlnește sub forma *je*, specifică majorității graiurilor dacoromâne de nord (*Tratat*: 323, 362), în participiul verbelor de conjugarea I în *-ia* și în *băiat*: *băjēt* (id., II, h. 128 *Băiețandru*).
8. Diftongul *oĭ* suferă adesea consecința fenomenului de diereză, devenind bivocalic, mai ales în *dôilĕa* (id., II, h. 110 *Tată vitreg*, 111 *Mamă vitregă*, 121 *Veri al doilea*, 122 *Vere de-a doilea*), deși nu este exclusă nici forma cu diftong păstrat (v. id., II, h. 142 *Nevastă de-a doilea*). Interesant este faptul că forma dierezată nu pare să fie specifică nici zonei (deși ea apare sporadic și în pct. 621 și 622, din apropiere), nici Bucovinei.

B. Consonantism

1. Labialele și labio-dentalele aflate în condiții de „palatalizare” suferă fenomenul respectiv, cu anumite particularități ce merită reliefate.

Mai întâi, *m*, supus condițiilor de palatalizare, devine un *n* lipsit de caracter palatal: *fráci-nĭu* (ibid., MN 47), *nirĕásâ* (ibid., MN 78; *n* nepalatal mai apare și în pct. 479, 493, 501, 563, 564 din județele Suceava și Neamț; cf. pct. 470: *mnirĕásâ*), *cărânidă*; *-niĭ* (ibid., MN89). Fenomenul depalatalizării în acest caz este întâlnit în întreaga Bucovină, precum și în R. Moldova, fiind specific mai ales tinerilor și putând fi interpretat ca un caz de hipercorectitudine (Marin, Mărgărit, Neagoe 2000: 53): „În multe graiuri moldovenești *n* și-a pierdut caracterul palatal; de exemplu, în Dolhasca (județul Suceava) se pronunță în mod obișnuit *dornĭ*, *nirĕásâ* etc. Depalatalizarea lui *n* a fost notată de ALM (h. 256, 261) în pct. 12, 15 din regiunea Cernăuți, iar în pluralul *salcâmi* (h. 263) în toate punctele din R. Moldova s-a notat *salcĭnĭ*.” (Turculeț 2002: 119, nota 3).

Oclusivele bilabiale orale *p*, *b* (se arată în *Tratat*: 367, cu referire la graiurile din Transilvania) au evoluat în stadiul de „africată (*ĉ* (*ĉ*), *ĝ* (*ĝ*)) în graiurile din vecinătatea Crișanei, din sud-vestul și din nord-estul provinciei” (v. și h. 145, 146, 147 din aceeași lucrare). Cât despre graiurile bucovinene, tot în *Tratat* se precizează: „...datorită întrepătrunderii cu graiurile din Maramureș și Transilvania, se distinge o zonă în care labialele apar palatalizate în stadiile *pt'*, *pĉ*, *ĉ* și, respectiv *bd'*, *bĝ*, *ĝ*.” (p. 214). O situație asemănătoare, cu stadiul final de palatalizare, se întâlnește și în graiul din Muntenii de Sus.

Oclusiva labială surdă *p*, urmată de *e*, *i* sau iot, cunoaște stadii de transformare specifice regiunii cuprinse între Roman și Vatra Dornei și prelungite în nord-estul Transilvaniei (v. *Tratat*: 214), adică *pĉ*: *copĉil*,

copcîlâ (NALR – Mold., Bucov., II, h. 123, 126, 127) sau *ĉ*: *ĉéptine* „pieptene” (id., I, h. 8, ALRR. *Sinteză*, I, h. 12), *ĉiuliță* „piuliță” (NALR – Mold., Bucov., II, h. 208), *ĉátrâ* „piatră” (ibid., MN 91). Uneori, africata se pronunță mai palatal: *ĉivniță* „pivniță” (ibid., h. 156). Cele două tipuri de africată pot coexista în graiul aceluiași vorbitor, chiar în enunțuri cu același referent: *o liĉésc și liĉésc casa* (ibid., h. 150 *Lipesc (casa)* și 151 *Muruiesc*).

În aceleași condiții, deși cu o frecvență mai mică, *b* trece la *đ*: *izďésc* „izbesc” (id., II, h. 150, indicată imediat *supra*), variantă africată apropiată de *ĝ*, mult mai frecvent în regiunea bucovineană a Dornelor alături de *g'/ĝ* sau *bĝ*. Așa cum, pentru a se ajunge la *pĉ* și apoi la *ĉ*, trebuie să presupunem existența anterioară a unui stadiu *pt'*, tot așa, pentru *bĝ*, respectiv *đ*, este de presupus un stadiu mai vechi *bd'*. Or, aceste stadii sunt întâlnite pe arii destul de întinse din cuprinsul graiurilor transcarpatice (cf. *Tratat*: 367; v și h. 145, 146, 147, din aceeași lucrare).

Labiodentalele *f* și *v* cunosc la Muntenii de Sus stadiile *š*, respectiv *ž*, specifice graiurilor de tip moldovenesc din partea nordică a Moldovei și din Transilvania, un tratament puțin relevant pentru scopul urmărit de noi. A se vedea, totuși, NALR – Mold., Bucov., I, h. 36 *Pistrui*, II, h. 205 *Fedeleş*, MN 69 *Fin*, 70 *Fină*, 75 *Bețivă* (pentru forma de plural), 85 *Viu*.

2. Dentalele *t*, *d*, *n*, în condiții de palatalizare, oferă datele cele mai relevante pentru originea transcarpatică a vorbitorilor graiului din pct. 610. Despre palatalizarea acestor sunete, în *Tratat* (p. 215) se afirmă: „Dentalele *t*, *d* urmate de vocalele prepalatale *e*, *i* și iot nu se alterează în subdialectul moldovean decât într-o zonă din nord-vestul teritoriului (...) Urmărind hărțile ALR constatăm că fenomenul palatalizării dentalelor se înscrie, de obicei, într-un triunghi cu baza în vestul Bucovinei, iar vârful atingând uneori malul Prutului în dreptul orașului Huși. Vârful triunghiului este constituit în cele mai multe cazuri de pct. 508 (localitatea Grumăzești din fostul județ Fălciu, actualmente Vaslui).” Se face apoi trimiterea la ALRM I, 1, h. 13, 18, 43, 76, 101, și I, 2, h. 209, 219, 244, 256, 275, pentru *t*, respectiv la ALRM I, 1, h. 42, 75, 99 și I, 2, h. 330, pentru *d*. În același triunghi se înscrie și palatalizarea lui *n* în *inimă*, *fini*, *cununie*, spre exemplu (*loc. cit.*). Cât despre originea fenomenului, Ad. Turculeț adaugă: „... muierea dentalelor și africatizarea acestora își au originea în graiurile transilvănene, de unde s-au extins în Moldova de nord-vest, prin relațiile determinate de vecinătatea acestor ținuturi și

mai ales prin mișcările de populație.” (Turculeț 1977-1978, în *Tratat*: 98-99).

După cum era de așteptat, la Muntenii de Sus, *n* primar nu se palatalizează de obicei: *măi romîni* (NALR – Mold., Bucov., II, h. 118, *necezăsc* (sic!)(id., II, h. 152), *ćvniță* (id., II, h. 156), *funișină* (id., II, h. 181), *străcinî* (id., II, h. 194), *nepuáci!* (id., II, MN 52), *nepuátâ*; - *puáci* (id., II, MN 53), *ćinirî, ćinri, ćineretă* (id., II, MN 56), *nevastă* (id., II, MN 79). Cu totul izolat, este palatalizat, în stadiul *ñ*, în *mîñerî* (id., II, h. 153). Persistența palatalizării nazalei pare o reminiscență a graiului originar, însă lipsa acesteia poate fi pusă atât pe seama presiunii graiurilor majoritare, nepalatalizante sau slab palatalizante în ceea ce privește dentalele (v. Marin, Mărgărit, Neagoe 2000: 55, NALR – Mold., Bucov., II, MN 55 *Neam: nîám*), cât și pe cea a depalatalizării oricărui *ń*, despre care am vorbit mai sus (v. și Turculeț 2002:119). Trebuie să ținem seama și de faptul că varianta nepalatalizată poate fi cea originară, în condițiile în care nici în partea de nord a Transilvaniei nu are loc palatalizarea lui *n* (*Tratat*: 365; v. și ALRR – Trans., I).

În schimb, palatalizarea lui *t* și *d* se produce cu consecvență, în orice poziție din cuvânt și în stadii foarte avansate, de africcate, notate *ć*, respectiv *ď*, și întâlnite, de obicei, în Banat și, alături de variantele *ć*, *ĝ*, doar „în graiurile din sud-vestul Transilvaniei” (*Tratat*: 364). În Bucovina, cele două dentale devin africcate, ca în pct. 610, sau se află în stadii intermediare, fiind reprezentate ca *ć*, *ê*, *t/ć*, *ć/t*, *t/ê*, respectiv *ĝ*, *d/ĝ* (v., de exemplu, NALR – Mold., Bucov., II, h. 118 *Bărbate!*, 147 *Temelie*, MN 52 *Nepoate!*, 53 *Nepoată*, 56 *Tânăr, Tânără, Tinerețe*; cf. Marin, Mărgărit, Neagoe 2000: 55).

Dăm în continuare câteva exemple din graiul studiat:

t > ć: *frúnći* (NALR – Mold., Bucov., I, MN 5, ALRR. *Sinteză*, I, h. 32), *șćirb* (NALR – Mold., Bucov., I, MN 15, ALRR. *Sinteză*, I, h. 131⁸), *stărųscî* (NALR – Mold., Bucov., II, h. 136), *stărųscésc fâta* (ibid., h. 137), *ćeicâ; ćeįș* „teică, troacă (la porci)” (ibid., h. 182)(v. și ibid., MN 45-47, 52, 53, 56, 74, 75, 79, 83 etc.). O variantă în care dentala palatalizată este reprezentată ca în Bucovina este întâlnită în numele colectiv al locuitorilor din pct. 610: *munćân* (NALR – Mold., Bucov., I, h. 1), ceea ce indică și în acest caz o variabilitate a tratamentelor fonetice. Un argument în acest sens îl reprezintă și lipsa palatalizării

⁸ Unde se observă că varianta se mai întâlnește doar în Banat.

dentalei în *cêptine* (ibid., h. 8, ALRR. *Sinteză*, I, h. 12). De notat că *t* nu se palatalizează în acest cuvânt nici în nord-vestul Transilvaniei și nici în Bucovina.

d > đ: *des* (NALR – Mold., Bucov., I, MN 1), *đincî* (ibid., h. 52, ALRR. *Sinteză*, I, h. 120, 121), *lindînî* (NALR – Mold., Bucov., I, h. 4, ALRR. *Sinteză*, I, h. 28), (tată) *đi-a* (doilea) (NALR – Mold., Bucov., II, h. 110), *borděj* (ibid., h. 146)(v. și ibid., h. 132, 188, MN 76).

3. Oclusivele palatale *k* și *g* se confundă cu africaterile corespunzătoare, notate ca *ĉ*, respectiv *ĝ*.

Se poate spune că, la Muntenii de Sus, *ĉ* constituie un arhifonem, ce reprezintă atât rezultatul africaterizării palatalei *k*, cât și pe cel al palatalizării labialei *p*, cărora li se alătură un *ĉ* primar, prezent, de exemplu, în *ulĉicâ*; *ulĉĉĭ* (v. NALR – Mold., Bucov., II, h. 187, cf. Turculeț 2002: 170).

Fenomenul se întâlnește în partea nordică a teritoriului lingvistic dacoromân (*Tratat*: 365, Turculeț 2002: 170), pe o fâșie care traversează Transilvania de la sud-vest la nord-est și se prelungește în Bucovina, în cazul unor cuvinte, precum *ochi* (v. ALRR. *Sinteză*, I, h. 36) sau se limitează aproape numai la Bucovina, pentru alte cuvinte, cum este *ureche* (v. ibid., I, h. 61).

Așadar, variante precum: *oĉ* (NALR – Mold., Bucov., I, MN 6; cf. h. 180: *uoĉ*) / *uoĉ* (id., II, MN104), *ĉelbós* (NALR – Mold., Bucov., I, h. 17), *pădúĉi* (ibid., h. 15, ibid., h. 25), *ĉerĉelit* „beat” (NALR – Mold., Bucov., II, h. 138), *ĉirpic* (ibid., MN 90), *ĉĉĭ* „cheie” (ibid., MN 101), *străĉinî* (ibid., MN 194), respectiv *ĝizĝĉĭ* „ghizdele, ghizduri” (ibid., h. 173), *liĝân* (ibid., MN 125), dovedesc viabilitatea fenomenului în pct. 610 și confirmă, încă o dată, atât proveniența transcarpatică și sud-bucovineană a locuitorilor (cf. Marin, Mărgărit, Neagoe 2000: 55), cât și ideea potrivit căreia „se învederează faptul că, în încrucișare, idiomurile puse în inferioritate extralingvistică de idiomuri apropiate ca geneză și structură rezistă vreme îndelungată” (Petrișor 1993: 48).

4. Fricaterizarea africaterilor *ĉ* și *ĝ* se produce în condițiile așteptate pentru partea nordică a Moldovei și nord-estică a Transilvaniei, precum și pentru Bucovina (cf. Marin, Mărgărit, Neagoe 2000: 52), rezultatul fiind *š*, respectiv *ž*: *făls* (NALR – Mold., Bucov., I, MN 11), *î zîși* (id., II, h. 145); *mĉrži* (ibid., h. 132), *žeminî* (ibid., h. 133). Acest fenomen, fiind cunoscut și graiurilor majoritare din zonă, nu prezintă prea mare relevanță în acest context.

5. Tot la fel, sunt puțin concludente pentru cercetarea noastră prezența arhaismului *ǫ*, în variație liberă cu *z*, în cazul lui *buză*, de pildă (v. NALR – Mold., Bucov., I, MN 15) și caracterul dur al fricativelor dentale *s*, *z*, al africatelor alveolare *t*, *ǫ* și al fricativelor palato-alveolare *ʃ*, *j*, care velarizează vocalele anterioare și reduc diftongul *ea*.

III. Concluzii

Unul din obiectivele noastre importante, urmărite în lucrarea de față, l-a constituit decelarea trăsăturilor transilvănene, bucovinene și moldovenești propriu-zise, cu alte cuvinte, am dorit să prezentăm ce a mai rămas din graiul ungurenilor și cordunenilor stabiliți în localitate de mai multă vreme. De asemenea, am urmărit cum se păstrează sau se reasează subsistemele anumitor compartimente ale limbii, în condițiile contactului dialectal. În demersul nostru am ținut seama însă de atenționarea formulată în Petrișor 1993: „Analiza componentei pe origini a unui grai este indispensabilă atunci când avem în vedere vorbirea unei comunități statornice, dar ea nu este obligatorie, ba chiar este riscantă în cazul graiurilor insulare, care se găsesc în contact și converg spre graiurile marii unități înconjurătoare.” (p. 116).

Din cele expuse mai sus, reiese destul de clar caracterul de grai transcarpatic al idiomului vorbit la Muntenii de Sus, Vaslui, grai născut prin aportul de populație transilvăneană și bucovineană, datorat unor cauze sociale și, mai ales, transhumantei. Este cunoscut că: „O contribuție însemnată a adus Transilvania la structura demografică a celorlalte provincii românești, și în special a Dobrogei, mai ales prin transhumanța păstorilor. Fenomenul acesta al mișcărilor de populație, din Carpați spre Dunăre și Moldova, este foarte vechi și el continuă până în secolul al XIX/lea.” (*Tratat*: 355; v. Turculeț 2002: 15-17).

„Restructurarea” vorbirii locuitorilor din Munteni se prezintă, la nivel fonetic și fonologic, ca un amestec de conservatorism și inovație, lucru previzibil dacă ținem cont de faptul că o parte a trăsăturilor lingvistice era oricum comună centrului și nord-estului Transilvaniei și Moldovei, iar o altă parte se întâlnea atât în Transilvania, cât și în nord-vestul Moldovei, adică în graiurile bucovinene. Unele particularități originare s-au pierdut, fiind înlocuite cu moduri de pronunțare specifice graiurilor majoritare din zonă. În alte cazuri, vorbitorii au inovat, în vederea completării sistemului (vezi, spre exemplificare, prezența cu totul izolată în regiune a lui *ǫ*, atras în sistem de mai răspânditul *ǫ*).

Interferențele dialectale stau la originea unor fenomene lingvistice complexe, de multe ori surprinzătoare, însă întotdeauna „vorbesc” despre o reasezare a sistemului limbii, în acord cu cel al graiurilor majoritare (cf. *Tratat*:

150-154), până la realizarea căruia există în graiurile insulare un real polimorfism, o adevărată risipă de varietăți, în opinia profesorului M. Petrișor (cf. Petrișor 1994, *passim*).

Fiind vorba de o insulă dialectală (aşadar, complet izolată), graiul din Muntenii de Sus se află în imposibilitatea de a-și crea un sistem numai al său. De aici, numărul mare de varietăți (fonetice) despre care vorbeam, lipsite de șansa de a se grupa, cum se întâmplă în ariile insulare mai mari, unde fenomenele se împuținează prin grupare (v. Petrișor 1993, 1994: satele de bufeni își creează subsisteme proprii tocmai datorită existenței în regiune a mai multor localități cu același grai).

Caracterul specific al graiului din localitatea Muntenii de Sus este, într-o bună măsură, pus în evidență de fenomenele fonetice și fonologice prezentate în studiul de față. Lor li se adaugă multe altele, de natură morfosintactică și lexicală, care rămân de analizat.

BIBLIOGRAFIE

- ALM – *Atlasul lingvistic moldovenesc*, redactat de R. Udler și V. Comarnițchi, cu participarea lui V. Melnic și V. Pavel, vol. I, 1,2; II, 1,2, Chișinău, 1968-1973.
- ALRR. *Sinteză*, I – *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Sinteză*, coordonator: Nicolae Saramandu, colectiv de elaborare: Dana-Mihaela Zamfir, Marilena Tiugan, Verginica Barbu Mititelu, Carmen Radu, Irina Floarea, Mihaela-Mariana Morcov, vol. I, București, Editura Academiei Române, 2005.
- ALRR.–Trans., I – *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Transilvania*, de Grigore Rusu, Viorel Bidian, Dumitru Loșonți, vol. I, București, Editura Academiei Române, 1992.
- Bîrleanu 1976 – Ion Horia Bîrleanu, „Consecințe lingvistice ale mișcărilor de populație românească din Transilvania în Moldova și Bucovina”, în *Anuar de lingvistică și istorie literară*, XXV, pp. 25-35.
- Cugno 2011 – Federica Cugno, *Le inchieste lucane dell’Atlante Linguistico Italiano e l’Atlante Linguistico della Basilicata*, în *Studia linguistica et philologica. Omagiu profesorului Nicolae Saramandu*, București, Editura Universității, coord.: Manuela Nevaci, pp. 253-264.
- DSL – Angela Bidu-Vrânceanu, Cristina Călărășu, Liliana Ionescu-Ruxândoiu, Mihaela Mancaș, Gabriela Pană Dindelegan, 2005, *Dicționar de științe ale limbii*, București, Editura Nemira.
- Iancu, Victor, 1975, *Palatalizarea dentalelor în limba română*, Timișoara, Editura Facla.
- Marin, Mărgărit, Neagoe 2000 – Maria Marin, Iulia Mărgărit, Victorela Neagoe, *Graiuri românești din Ucraina și Republica Moldova*, în Maria Marin, Iulia Mărgărit,

- Victorela Neagoe, Vasile Pavel, *Cercetări asupra graiurilor românești de peste hotare*, București, pp. 42-121.
- Marin, Maria, Iulia Mărgărit, Victorela Neagoe, Vasile Pavel, 2000, *Graiuri românești din Basarabia, Transnistria, nordul Bucovinei și nordul Maramureșului. Texte dialectale și glosar*, București.
- Metes 1977 – Ștefan Metes, *Emigrări românești din Transilvania în sec. XIII-XX. (Cercetări de demografie istorică)*, Ediția a II-a, revăzută și adăugită, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- NALR.–Mold., Bucov., I – *Noul Atlas lingvistic al României. Moldova și Bucovina*, de Vasile Arvinte, Stelian Dumistrăcel, Ion A. Florea, Ion Nuță, Adrian Turculeț, vol. I, București, Editura Academiei, 1987.
- NALR.–Mold., Bucov., II – *Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni. Moldova și Bucovina*, vol. II, de Vasile Arvinte, Stelian Dumistrăcel, Ion A. Florea, Ion Nuță, Adrian Turculeț, Iași, Editura Academiei Române, 1997.
- NALR.–Mold., Bucov., III – *Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni. Moldova și Bucovina*, vol. III, de Vasile Arvinte, Stelian Dumistrăcel, Ion A. Florea, Ion Nuță, Adrian Turculeț și Luminița Botoșineanu, Doina Hreapcă, Florin-Teodor Olariu, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2007.
- NALR.–Mold., Bucov. *Date – Noul Atlas lingvistic al României. Moldova și Bucovina. Date despre localități și informatori*, de Vasile Arvinte, Stelian Dumistrăcel, Ion A. Florea, Ion Nuță, Adrian Turculeț, București, Editura Academiei, 1987.
- Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni. Moldova și Bucovina, Texte dialectale*, vol. I, partea 1 și partea a 2-a, culese de Stelian Dumistrăcel și publicate de Doina Hreapcă și Ion-Horia Bîrleanu, Iași, Editura Academiei Române, 1993-1995.
- Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni. Moldova și Bucovina. Texte dialectale*, vol. II, partea 1, culese de Ion-Horia Bîrleanu și publicate de Doina Hreapcă și Ion-Horia Bîrleanu, cu o prefață de Stelian Dumistrăcel, București, Editura Academiei Române, 2002.
- Petrișor, Marin, 1962, „Graiuri mixte și graiuri de tranziție. Cu privire la un grai mixt din nord-nord-vestul Olteniei”, în *Limba română*, XI, nr.1, p. 87–94.
- Petrișor, Marin, 1991, „Transhumanța păstorilor ardeleni oglindită în hărțile graiurilor”, în *Analele Științifice ale Universității „Ovidius”*. Secțiunea Filologie, II, Constanța, pp. 122–134.
- Petrișor 1993 – Marin Petrișor, *Graiurile insulare dacoromâne. Graiurile bufenilor din Banat*, București, Editura Globus.
- Petrișor 1994 – Marin Petrișor, *Graiuri dacoromâne în contact*, Constanța, Tipografia Universității „Ovidius”.
- Rusu, Grigore, 1983, *Structura fonologică a graiurilor dacoromâne*, București.
- Tratat – Valeriu Rusu (coord.)*, 1984, *Tratat de dialectologie română*, Craiova, Editura „Scrisul românesc”.

Turculeț 1977-1978 – Adrian Turculeț, „Structura dialectală a graiurilor românești din Bucovina”, în *Anuar de lingvistică și istorie literară*, XXVI, Iași, pp. 263-278.

Turculeț 2002 – Adrian Turculeț, *Graiul din zona Câmpulungului Moldovenesc: fonetica*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”.

Cosmin CĂPRIOARĂ
Universitatea „Ovidius” din Constanța